

2 Právní režim dat získaných v rámci výzkumu

garant: Jaromír Šavelka

Mohu archivovat data získaná na základě výzkumu bez výslovného souhlasu informanta k archivaci (data o jeho osobě a majetku)?

V tomto případě je rozhodující, o jaký typ dat se jedná. Jde-li o běžné informace, pak souhlasu nepotřebuji. Existují ovšem specifické okruhy dat, pro jejichž archivaci je zapotřebí souhlasu získat. Příkladem lze uvést písemnosti osobní povahy, podobizny, obrazové snímky a obrazové a zvukové záznamy týkající se fyzické osoby nebo jejích projevů osobní povahy dle § 12 odst. 1 občanského zákoníku (dále jen „projevy osobní povahy“), i když odst. 3 téhož ustanovení zakotvuje výjimku v případě přiměřeného užití pro vědecké účely. Dalším příkladem jsou osobní údaje, tedy informace týkající se určeného nebo určitelného subjektu údajů. Zvláštní režim pro tzv. zpracování osobních údajů je upraven zákonem o ochraně osobních údajů. K tomu, aby osoba mohla zpracovávat osobní údaje (tím se má na mysli například shromažďování, ukládání na nosiče informací, zpřístupňování, úprava nebo pozměňování, vyhledávání, používání, předávání, šíření, zveřejňování, uchovávání, výměna, třídění nebo kombinování, blokování a likvidace osobních údajů) potřebuje souhlas subjektu údajů (fyzická osoba, k níž se údaje vztahují). Bez zmíněného souhlasu lze osobní údaje zpracovávat jen za zákonem stanovených okolností. Ustanovení § 5 odst. 2 písm. g) sice hovoří v tomto kontextu o zpracování pro účely archivnictví, avšak tím se má na mysli archivace dle zákona o archivnictví a spisové službě. Z toho důvodu lze uzavřít, že pokud se mezi daty vyskytují též osobní údaje, je třeba souhlas informanta získat. Pokud by se navíc jednalo o citlivé osobní údaje (například osobní údaj vypovídající o národnostním, rasovém nebo etnickém původu, politických postojích, členství v odborových organizacích, náboženství a filozofickém přesvědčení, odsouzení za trestný čin, zdravotním stavu a sexuálním životě subjektu údajů a genetický údaj subjektu údajů), musel by takový souhlas být výslovný.

Musím pro data sesbíraná např. v 80. letech 20. století získat dodatečný souhlas k archivaci?

V tomto případě je rozhodující, o jaký typ dat se jedná. Jde-li o běžné informace, pak dodatečný souhlas získat nepotřebuji. Pokud by se ovšem jednalo o specifické případy zmíněné v předchozí odpovědi (projevy osobní povahy, osobní údaje, citlivé osobní údaje), pak by dodatečného souhlasu nejspíše zapotřebí bylo. V žádném z uvedených případů totiž není rozhodné, kdy byla data pořízena. Namísto toho je podstatné, kdy jsou užita, resp. zpracována (tedy dnes). Z tohoto důvodu je třeba se řídit současnou právní úpravou a dodatečný souhlas opatřit. K tomu je však ještě třeba dodat, že co se zpracování osobních údajů týče, stanovil zákon o ochraně osobních údajů, že zpracování osobních údajů prováděné před účinností zákona bylo nutno uvést do souladu s tímto zákonem do 31. prosince 2001.

Pokud ano, jak dlouho?

K délce archivace obecně platí, že neexistují žádná omezení, pokud jde o data nezatížená zvláštním právním režimem. Pokud jde o projevy osobní povahy, pak tyto lze se souhlasem dotčené osoby archivovat po neomezeně dlouhou dobu. V případě přiměřeného užití pro vědecké účely lze data archivovat po dobu nezbytnou k tomuto užití. Pokud jde o osobní údaje, pak tyto lze zpracovávat po dobu, po kterou je zpracovatel schopen prokázat souhlas subjektu údajů se zpracováním.

Pokud ne, jaký druh souhlasu k archivaci dat (co musí obsahovat tento souhlas) potřebuji?

Typ souhlasu a jeho konkrétní obsah je závislý na zvláštním právním režimu, do kterého data spadají. Například v případě, kdy jde o souhlas týkající se užití projevů osobní povahy, nejsou na tento souhlas či jeho obsah kladeny žádné formální nároky. To v praxi znamená, že souhlas může být udělen i konkludentně (z jednání osoby je zřejmé, že s použitím souhlasí). Musí být ale prokazatelné, kterých projevů osobní povahy se souhlas týká, a k jakému typu a rozsahu použití byl udělen. Pokud jde o zpracování osobních údajů, pak na formu udělení souhlasu zákon neklade žádné zvláštní požadavky. Souhlas tedy opět může být udělen i konkludentně. Ohledem obsahu souhlasu pak zákon o ochraně osobních údajů určí, že subjekt údajů musí být při udělení souhlasu informován o tom, pro jaký účel zpracování a k jakým osobním údajům je souhlas dáván, jakému správci a na jaké období. Souhlas subjektu údajů se zpracováním osobních údajů musí být správce schopen prokázat po celou dobu zpracování. Pokud jde o citlivé osobní údaje, souhlas musí být navíc udělen výslovně (dovození souhlasu z pouhého jednání subjektu v takovém případě již není možné).

Dostačuje dodatečný souhlas (po realizaci výzkumu)?

Pokud jde o data, k jejichž užití/zpracování je zapotřebí souhlasu dotčené osoby, pak v žádném případě nelze údaje používat s tím, že souhlas bude opatřen dodatečně. Dodatečné opatření souhlasu lze doporučit pouze jako nápravu situace, kdy v důsledku pochybení nebyl souhlas získán včas.

Dostačuje jeden souhlas za předpokladu návratného výzkumu (několik rozhovorů s informantem)?

Informant může udělit jediný souhlas, který se bude vztahovat k celému návratnému výzkumu. Je ale nutné, aby bylo ze souhlasu možno dovodit, že se týká celého výzkumu, nikoli jeho pouhé části.

Jak je to s archivací dat, které se dotýkají osoby či majetku osoby (subjektu) A, které poskytl informant B? Čí souhlas (pokud vůbec) potřebuji k archivaci?

Pokud jde o údaje, které nepodléhají žádnému zvláštnímu režimu, pak není zapotřebí souhlasu/svolení žádné z dotčených osob. Jde-li o projevy osobní povahy či osobní údaje, pak je vždy zapotřebí získat souhlas osoby, které se údaje týkají.

Jak je to s archivací dat, která se dotýkají osoby či majetku osoby, a která vznikla na základě zúčastněného pozorování (pozorování sociální interakce, reality)?

Pokud jde o údaje, které nepodléhají žádnému zvláštnímu režimu, pak není zapotřebí souhlasu/svolení žádné z dotčených osob. Jde-li o projevy osobní povahy či osobní údaje, pak je vždy zapotřebí získat souhlas osoby, které se údaje týkají.

Mohu archivovat data získaná na základě výzkumu, u nichž je nerealné získat souhlas všech dotčených osob (události vesnice, města)? Pokud ano, jak dlouho?

V odpovědi na položenou otázku je zapotřebí rozlišovat mezi dvěma situacemi. Pokud nemožnost získat souhlas všech dotčených osob spočívá v tom, že tyto osoby nelze identifikovat, pak je zcela zřejmé, že získaná data nemají povahu osobních údajů. Jedná-li se o projevy osobní povahy, pak lze využít výjimky dle § 12 odst. 3 občanského zákoníku. Ta připouští použití bez souhlasu dotčené osoby, pokud je toto přiměřené a pro vědecké účely. Pokud ale nemožnost získat souhlas všech dotčených osob spočívá v tom, že jejich okruh je příliš široký a výzkumník nedisponuje prostředky k tomu, aby náležitý souhlas opatřil, pak je možné, že data nebude možno použít. Mají-li taková data povahu osobních údajů, mohou být archivována jen se svolením dotčených osob. Výjimku by představovala situace, kdy by se jednalo o archivaci dle zákona o archivnictví a spisové službě.

Mohu archivovat data o osobách, subjektech a jejich majetku získaná na internetu?

Pokud jde o data, která nepodléhají zvláštnímu ochrannému režimu, pak bezpochyby ano. Pokud by se jednalo o projevy osobní povahy, nemá skutečnost, že byly získány na internetu z pohledu práva žádný význam. K jejich užití je zapotřebí svolení dotčené osoby. Bez tohoto svolení mohou být použity přiměřeným způsobem pro vědecké účely. V případě, že mají data povahu osobních údajů, pak je k jejich zpracování třeba získat souhlasu dotčených subjektů. Výjimkou by byla situace, pokud by data byla získána ze služby, z jejíž podstaty by bylo možno dovodit, že se jedná o tzv. oprávněně zveřejněné údaje (údaj zpřístupněný zejména hromadnými sdělovacími prostředky, jiným veřejným sdělením nebo jako součást veřejného seznamu).

Mohu archivovat data o osobách, subjektech a jejich majetku získaná ve volně přístupných médiích (rozhlas, noviny aj.)?

Pokud jde o data, která nepodléhají zvláštnímu ochrannému režimu, pak bezpochyby ano. Pokud by se jednalo o projevy osobní povahy, nemá skutečnost, že byly získány ve volně přístupných médiích z pohledu práva žádný význam. K jejich užití je zapotřebí svolení dotčené osoby. Bez tohoto svolení mohou být použity přiměřeným způsobem pro vědecké účely. V případě, že mají data povahu osobních údajů, není v tomto případě nutné získat souhlas dotčené osoby. V tomto případě totiž jde o tzv. oprávněně zveřejněné osobní údaje, které lze zpracovávat i bez souhlasu subjektu údajů.

Pokud by se archivovaná data dotýkala dětí, existuje zvláštní režim?

V případě údajů, k jejichž archivaci není zapotřebí souhlasu dotčené osoby, žádné odlišnosti neexistují. Pokud však jde o údaje, k jejichž archivaci je zapotřebí souhlasu získat, je zapotřebí postupovat mimořádně obezřetně. Ustanovení § 9 občanského zákoníku určuje, že nezletilí mají způsobilost jen k takovým právním úkonům, které jsou svou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku. V návaznosti na to § 26 občanského zákoníku stanoví, že pokud nejsou fyzické osoby k právním úkonům způsobilé, jednají za ně jejich zákonní zástupci. Konečně § 36 zákona o rodině stanoví, že rodiče zastupují dítě při právních úkonech, ke kterým není plně způsobilé. Vzhledem k tomu, že po výzkumníkovi můžeme jen obtížně požadovat, aby v konkrétní situaci vyhodnocoval, zda je udělení souhlasu svou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti nezletilé osoby, lze doporučit, aby byl navíc vždy opatřen souhlas rodičů.

Ochrání mne souhlas s archivací při změně názoru informanta?

V tomto případě je relevantní zabývat se pouze těmi daty, pro která bylo nutné opatřit souhlas informanta. Obecně platí, že pokud informant svůj souhlas následně odvolá, nadále nebude možno data použít/zpracovávat. Je tomu tak v případě, kdy se jedná o projevy osobní povahy, i v případě, kdy jde o osobní údaje. Použití/zpracování, ke kterému došlo před odvoláním souhlasu je právně bezvadné. Ještě je zapotřebí dodat, že souhlas nelze udělit neodvolatelně.

Ochrání mne souhlas s archivací, pokud po smrti informanta budou pozůstalí odlišného názoru?

V tomto případě je relevantní zabývat se pouze těmi daty, pro která bylo nutné opatřit souhlas informanta. Pokud jde o osobní údaje, tyto po smrti dotčené osoby přestávají podléhat ochrannému režimu. Názor pozůstalých tak nemůže zpracování těchto údajů překážet. To ovšem neplatí ve vztahu k projevům osobní povahy. Po smrti osoby totiž přísluší uplatňovat právo na ochranu její osobnosti manželu nebo partnerovi a dětem, případně rodičům.

Jakým způsobem nejlépe ošetřit dary od informantů (dokumenty, projevy, fotografie), aby je bylo možné archivovat, pramenně vytěžit a publikovat, i když dárce změnil názor ohledně daru, resp. možnosti jeho publikování?

Poskytnutí daru je darovací smlouvou dle § 628 a násl. občanského zákoníku. Darovací smlouva může být uzavřena i ústně nebo konkludentně (uzavření lze dovodit z jednání stran smlouvy). V případě, že má k předání daru dojít jindy než při samotném darování, musí být smlouva uzavřena písemně. Příkladem lze uvést situaci, kdy osoba slíbí darovat svůj fotografický archiv s tím, že ho předá na příští schůzce. V takovém případě k uzavření darovací smlouvy nedošlo a dojde k němu, až v okamžiku, kdy bude archiv skutečně předán. Obecně platí, že dárce nemůže požadovat vrácení daru. Výjimkou je situace, kdy se obdarovaný k dárci nebo členům jeho rodiny chová tak, že tím hrubě porušuje dobré mravy. Případné užití daru pro účely archivace, pramenného vytěžení a publikace je odvislé od typu údajů, které jsou v předmětu daru zachyceny. Jde-li o běžné údaje nepodléhající zvláštnímu ochrannému režimu, pak dárce nemůže jejich použití pro libovolné účely zapovědět. Pokud by se však jednalo například o projevy osobní povahy, osobní údaje anebo autorské dílo dle autorského zákona, pak následný zákaz užití může skutečně přivodit situaci, kdy výzkumník nebude moci dar zamýšleným způsobem použít.

Pokud je nezbytná darovací smlouva, co musí obsahovat?

Písemná darovací smlouva musí obsahovat identifikaci stran smlouvy (optimálně jméno, bydliště a datum narození), vymezení předmětu daru (tzn. darované věci), informaci o tom, že dárce předává předmět do vlastnictví obdarovaného, a podpisy stran smlouvy. Samozřejmě je žádoucí smlouvu opatřit rovněž datem uzavření.

Jak je to s autorským právem, pokud je dar autorským dílem a dárce není jeho autorem?

Ustanovení § 9 odst. 3 autorského zákona určí, že nabytím vlastnického práva nebo jiného věcného práva k věci, jejímž prostřednictvím je dílo vyjádřeno, nenabývá se oprávnění k výkonu práva dílo užit, není-li dohodnuto či nevyplývá-li z tohoto zákona jinak. Poskytnutím oprávnění k výkonu práva dílo užit jiné osobě zůstává nedotčeno vlastnické právo nebo jiná věcná práva k věci, jejímž prostřednictvím je dílo vyjádřeno. Pokud je tedy předmět daru věcí, jejímž prostřednictvím je vyjádřeno autorské dílo, a vlastník věci a autor díla nejsou jedna a táž osoba, platí, že vlastník věci je oprávněn k výkonu vlastnického práva, zatímco autor k výkonu práva autorského. To v praxi znamená, že vlastník věci je oprávněn věc darovat třetí osobě a nepotřebuje k tomu získat svolení autora. Pokud však obdarovaný zamýšlí zachycené autorské dílo například publikovat, nejspíše k tomu bude muset získat svolení autora.

Je nutné zajistit vztah k takovému daru smluvně i s autorem daru?

Odpověď závisí na tom, jakým způsobem má být dar využit. Pokud má být například pouze archivován, pak většinou nebude třeba svolení autora opatřovat. Pokud však má dojít kužití daru ve smyslu autorského zákona (rozmnožování, rozšiřování, pronájem, půjčování, vystavování, sdělování veřejnosti), je k takovému užití třeba získat též svolení autora.

Jak je to v případě, když dar je kopií majetku třetí osoby – např. datový nosič se skeny fotografií z majetku třetí osoby? Mohu takové fotografie pramenně využít, archivovat a publikovat?

V tomto případě je třeba ověřit, zda takto získané informace nepodléhají zvláštnímu ochrannému režimu. V případě, že se na nosiči nachází též autorská díla, osobní údaje či projevy osobní povahy, bude zapotřebí získat k použití souhlas dotčených osob.

Mohu data získaná na základě výzkumu bez vědomí informanta poskytnout třetí osobě?

V tomto případě je rozhodující, o jaký typ dat se jedná. Jde-li o běžné informace, pak je samozřejmě možné tyto data bez vědomí informanta poskytnout třetí osobě. Existují ovšem specifické okruhy dat, pro jejichž předání je zapotřebí získat souhlas dotčených osob. Příkladem lze uvést projevy osobní povahy, i když odst. 3 téhož ustanovení zakotvuje výjimku v případě přiměřeného užití pro vědecké účely. Dalším příkladem jsou osobní údaje, tedy informace týkající se určeného nebo určitelného subjektu údajů. Pokud má dojít k předání údajů dalším osobám, musí o tom být dotčená osoba informována při udělování souhlasu.

Mohu data získaná na základě výzkumu poskytnout třetí osobě, když informant souhlasil s výzkumem, archivací dat i jejich publikováním, ale možnost využití těchto dat ze strany třetí osoby nebyla v souhlasu zmíněna?

V tomto případě je rozhodující, o jaký typ dat se jedná. Jde-li o běžné informace, pak je samozřejmě možné tyto bez vědomí informanta poskytnout třetí osobě. Existují ovšem specifické okruhy dat, pro jejichž předání je zapotřebí získat souhlas dotčených osob. Příkladem lze uvést projevy osobní povahy, i když odst. 3 téhož ustanovení zakotvuje výjimku v případě přiměřeného užití pro vědecké účely. Dalším příkladem jsou osobní údaje, tedy informace týkající se určeného nebo určitelného subjektu údajů. Pokud má dojít k předání údajů dalším osobám, musí o tom být dotčená osoba informována při udělování souhlasu. Pokud ovšem již došlo k publikaci dat v médiích, je vysoce pravděpodobné, že se stanou tzv. oprávněně zveřejněnými osobními údaji. Třetí osoba pak může takové osobní údaje zpracovávat i bez souhlasu informanta.

Jak ošetřit souhlas s výzkumem, aby mohl výzkumník data poskytovat třetí osobě k výzkumu, archivaci a publikování?

Jde-li o běžné informace, pak je samozřejmě možné tyto bez vědomí informanta poskytnout třetí osobě a není tedy zapotřebí situaci jakkoli ošetřovat. Existují ovšem specifické okruhy dat, pro jejichž předání je zapotřebí získat souhlas dotčených osob. Příkladem lze uvést projevy osobní povahy, i když odst. 3 téhož ustanovení zakotvuje výjimku v případě přiměřeného užití pro vědecké účely. Souhlas může být poskytnut i konkludentně (z jednání dotčené osoby je zřejmé, že s poskytováním souhlasí). Dalším příkladem jsou osobní údaje, tedy informace týkající se určeného nebo určitelného subjektu údajů. Pokud má dojít k předání údajů dalším osobám, musí o tom být dotčená osoba informována při udělování souhlasu. Souhlas může být i v tomto případě udělen konkludentně. Výjimkou je situace, kdy se jedná o tzv. citlivé údaje. V takovém případě musí být souhlas udělen výslovně.

Mění se v této otázce právní výklad, pokud se data týkají osob, či majetku někoho jiného než byl informant?

Jde-li o projevy osobní povahy, autorská díla či osobní údaje, je zapotřebí získat souhlas dotčené osoby. Informant totiž není oprávněn svolení k použití/zpracování takových dat udělit.

Jakým způsobem ošetřit výzkum, který realizuje výzkumník pro archivaci jeho výsledků v instituci (aby data mohla být využívána nejen institucí, ale také badateli mimo instituci)?

V tomto případě je rozhodující, o jaký typ dat se jedná. Jde-li o běžné informace, pak je samozřejmě možné tyto bez vědomí informanta poskytnout instituci a následně též badatelům mimo instituci. Pokud však jde například o projevy osobní povahy, osobní údaje nebo autorská díla je zapotřebí dotčenou osobu informovat o zamýšleném zpracování, užití a v souvislosti s tím k němu získat souhlas/svolení.